

ДО ОРНІТОФАУНИ ЗАКАЗНИКА “УРОЧИЩЕ В’ЯЗОВЕ” ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

В.М. Грищенко, М.Н. Гаврилюк, М.О. Міщенко

Канівський природний заповідник, Черкаський університет, Пуциньський університет

В ході досліджень у 1986–1997 рр. в орнітологічному заказнику “Урочище В’язове” (Бориспільський район Київської області) та в його околицях було виявлено 132 види птахів (Грищенко та ін., 1997). У травні-червні 1998 р. на цій же території зібрані додаткові дані, які становлять певний інтерес. Виявлено 2 нових види, занесені до Червоної книги України (1994): зміїд (*Circetus gallicus*) і лежень (*Burhinus oediconemus*).

Великий баклан (*Phalacrocorax carbo*). Один дорослий птах спостерігався на лучному озері 27.06.

Сіра чапля (*Ardea cinerea*). Ми вже повідомляли, що в 1997 р. з незрозумілих причин чаплі залишили стару колонію в заказнику і переселилися в чагарники на луках неподалік від лісу (Грищенко та ін., 1997). У 1998 р. птахи знову гніздилися тут же. Чисельність колонії значно зменшилася у порівнянні з минулим роком, вона не перевищувала 50–100 пар.

Зміїд. Один птах спостерігався 7.05 над вирубною тропи північніше заказника.

Малий підорлик (*Aquila pomarina*). 7.05 один птах відмічений над вирубною поблизу від північної межі заказника. 26–27.06 поодинокі підорлики неодноразово спостерігалися над луками та узліссям у районі заказника.

Лежень. Характерний голос цього птаха двічі чули в сутінках 25.06 над старицею на луках.

Біля стариці є заростаючі піщані кучугури, які можуть бути місцем гніздування лежня. У попередні роки досліджень цей птах ні разу нами не відмічався.

Річковий мартин (*Larus ridibundus*). У 1998 р. знову з’явилася колонія річкових мартинів на озері біля дачного селища, де ці птахи вже кілька років не гніздилися. Чисельність її становила 100–150 пар. Гніздування було успішним: 26–27.06 ми спостерігали вже літаючих молодих птахів.

Деркач (*Crex crex*). Висока чисельність цього птаха була виявлена у південній частині лучного масиву біля с. Кийлів. За даними обліку в сутінках 27.06, тут густина населення на осокових болотах та біля стариць досягала 30–40 токуючих самців на 1 км².

Вусата синиця (*Panurus biarmicus*). 27.06 вусаті синиці були виявлені за голосами в заростях очерету на мілководді Канівського водосховища біля с. Проців.

ЛІТЕРАТУРА

- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Орнітофауна заказника “Урочище В’язове” (Київська область) та його околиць // Запов. справа в Україні. 1997. Т. 3. Вип. 2. С. 51-55.
Червона книга України. Тваринний світ. Київ: Укр. енциклопедія, 1994. 464 с.

НОВІ ДАНІ ПО РІДКІСНИХ ВИДАХ ПТАХІВ ІСНУЮЧИХ І ПРОЕКТОВАНИХ ОХОРОНЮВАНИХ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ МЕЖИРІЧЧЯ ДНІПРА І ДЕСНИ

В.М. Грищенко, М.Н. Гаврилюк, Є.Д. Яблоновська-Грищенко

Канівський природний заповідник, Черкаський університет

Дослідження у межиріччі Дніпра і Десни (Вишгородський район Київської області і Козелецький район Чернігівської області) проводяться нами з 1986 р. Частина зібраних даних була опублікована раніше (Грищенко, 1988; Головач и др., 1990; Грищенко та ін., 1992; Грищенко, Гаврилюк, 1993, 1995, 1996; Грищенко и др., 1993, 1994).

Дніпровсько-Деснянський заказник. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення, створений у 1980 р. на кількох ділянках (Борейко та ін., 1997). Нами проводились дослід-

ження на двох з них — у Воропаївському (Острівське болото) і Чернинському (частина болота Видра) лісництвах.

У лісі біля південної околиці Острівського болота з 1985–1986 рр. до початку 1990-х рр. гніздилася пара чорних лелек (*Ciconia nigra*). Згодом птахи перестали займати це гніздо, але вони і далі постійно зустрічалися в районі болота. 4.05.1997 р. було знайдене старе гніздо чорного лелеки за кілька кілометрів на південь від Острівського болота. Воно займалося ще в попередньому році. 5.05.1997 р. чорний лелека спо-

стерігався над лісом на північний захід від болота. У різні роки над болотом та в його околицях нами неодноразово відмічалися підорлики. 4.05.1997 р. було знайдене гніздо малого підорлика (*Aquila pomarina*) у заболоченому вільшанику біля південно-східної околиці болота, вже за межами заказника. Неподалік, ближче до болота, трималася ще одна пара цих птахів. 18.06.1996 р. в районі південної частини Островського болота нами зареєстровані крики сірих журавлів (*Grus grus*). Тут трималося до 3–5 птахів. Цікаво, що під час попередніх досліджень у 1987–1992 рр. журавлі так далеко на південь нами не відмічалися. Найбільш південні знахідки — середня частина Жукинського лісництва. 22.05.1988 р. на одному з лісових боліт була виявлена пара журавлів. За даними працівників лісового господарства, гніздилися ці птахи також на болотах біля с. Ровжі. Можливо в лісах межиріччя Дніпра і Десни відбувається поступове розселення журавлів на південь, пов'язане з загальним ростом чисельності цього виду. В околицях Островського болота у різні роки неодноразово спостерігалися зміїди (*Circaetus gallicus*).

На ділянці Дніпровсько-Деснянського заказника в Чернинському лісництві під час обліків журавлів на болоті Видра у 1992–1993 рр. та в наступні роки також були виявлені поодинокі пари цих птахів. Чисельність їх значно нижча, ніж на частині болота, що увійшла до заказника “Журавлиний”, але й тут гніздиться не менше 2–3 пар. За даними працівників Чернинського лісництва, у лісі поблизу Дніпровського-Деснянського заказника на початку 1990-х рр. гніздився чорний лелека. В районі заказника неодноразово відмічався зміїд.

Заказник “Журавлиний”. Орнітологічний заказник загальнодержавного значення, створений у 1994 р. за нашим проектом для охорони місць гніздування сірого журавля та інших рідкісних видів птахів (Грищенко, Гаврилюк, 1996). Знаходиться у Чернинському лісництві, включає частину болота Видра та прилеглі лісові ділянки. Орнітофауна заказника вже описана нами раніше (Грищенко, Гаврилюк, 1995). Нижче наводимо спостереження рідкісних видів птахів після виходу даної статті. 21.06.1996 р. в районі болота Видра поблизу від північної межі заказника відмічена пара зміїдів. 22.06.1996 р. над лісом на південь від заказника спостерігався малий підорлик.

Бондарівське болото. Знаходиться в глибині лісового масиву на схід від сіл Косачівка і Тужар Козелецького району. З болота витікає р. Меша, яка впадає в Десну біля с. Мороськ. На частині його території у 1979 р. створений гідрологічний заказник місцевого значення (Природно-заповідний фонд..., 1986). Згодом було за-

пропоновано організувати на його базі заказник загальнодержавного значення із значним розширенням площі (Полуда, Гаврись, 1996). Ми підтримуємо цю пропозицію. Бондарівське болото має велике значення для охорони рідкісних видів тварин, зокрема птахів. 9.05.1997 р. нами обстежена північна його частина. Тут був відмічений цілий ряд рідкісних птахів: зміїд, чорний лелека, сірий журавель, тричі спостерігалися підорлики. Рідкісні хижі птахи реєструвалися також в околицях Бондарівського болота. 8.05.1997 р. над пасовищами на осушених болотах біля с. Лошакова Гута літав малий підорлик. Біля с. Косачівка в цей же день двічі спостерігалися зміїди — пара і поодинокий птах. Зміїд відмічений також на околиці с. Тужар 9.05.1997 р. — один птах полював на полі та вздовж узлісся.

Найбільш цікава знахідка — беркут (*Aquila chrysaetos*). 9.05.1997 р. дорослий птах ширяв над узліссям у північно-західній частині Бондарівського болота. За даними жителів с. Тужар, раніше в околицях болота знаходилося гніздо, яке було зруйноване людьми. Літературні джерела свідчать, що останнє гніздо беркута в Чернігівській області, яке знаходилося в урочищі Трусилів у Козелецькому районі, було знищене місцевими жителями у 1972 р. (Марисова і др., 1991). Цілком імовірно, що мова йде про одне й те ж саме гніздо. Не виключено також, що птахи залишилися жити в цій місцевості, незважаючи на пресинг з боку людей (беркутів звинувачували у нападах на домашню худобу), тобто ми спостерігали не випадково залітного птаха. В такому разі на даний час це єдине відоме місце проживання беркута у рівнинній частині України. Бондарівське болото — одне з небагатьох місць у Чернігівській області, де цей птах взагалі зміг би гніздитися.

Колонія білого лелеки (*Ciconia ciconia*) у с. Тужар Козелецького району. У 1997 р. спільно з Київським еколого-культурним центром було підготоване обґрунтування на створення пам'ятки природи місцевого значення. Колонія білого лелеки знаходиться в центральній частині села на старій розлогіій тополі віком понад 100 років. У 1997 р. тут було 8 гнізд, 9.05 два ще залишалися не заселеними. За даними місцевих жителів, 10–15 років тому нараховувалося до 16 гнізд.

З метою охорони місць гніздування рідкісних птахів, передусім підорликів і журавлів, доцільне розширення існуючих ділянок Дніпровсько-Деснянського заказника за рахунок включення до їх території прилеглих заболочених лісів. Для охорони гнізд орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla*) також необхідне створення заказників у Старосільському, Жукинському, Чернинському та Косачівському лісництвах.

ЛІТЕРАТУРА

- Борейко В.Є., Мельник В.І., Грищенко В.М., Листопад О.Г. Гордість заповідної Київщини. Київ, 1997. 123 с.
- Головач О.Ф., Грищенко В.Н., Серебряков В.В. Распространение, численность и миграции черного аиста на Украине // Рукоп. деп. в ВИНТИ 26.02.1990. № 1110-B90. 48 с.
- Грищенко В.Н. К распространению серого журавля в Киевской области // Журавли Палеарктики. Владивосток, 1988. С. 138.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. Крупнейшее поселение серого журавля (*Grus grus*) в окр. Киева // Вестн. зоол. 1993. № 4. С. 19.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н. Орнітофауна болота Видра та його околиць // Практичні питання охорони птахів. Чернівці, 1995. С. 159-165.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н. Характеристика проектового орнітологічного заказника "Журавлиний" // Мат-ли конфер. 7-9 квітня 1995 р., м. Ніжин. Київ, 1996. С. 140-143.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н., Горошко О.А. О распространении змеяда (*Circaetus gallicus*) в Киевской обл. // Вестн. зоол. 1993. № 3. С. 88.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н., Горошко О.А., Дремлюга Г.Н., Нечай И.И., Осавлюк Д.С. К распространению редких видов хищных птиц в Киевской области // Беркут. 1994. Т. 3. Вып. 2. С. 152-153.
- Грищенко В.М., Головач О.Ф., Серебряков В.В., Скільський І.В., Савчук О.В. Підсумки проведення "Року чорного лелеки" в Україні // Чорний лелека в Україні. Чернівці, 1992. С. 1-16.
- Марисова И.В., Самофалов М.Ф., Бабко В.М., Макаренко М.М., Вобленко А.С., Сердюк В.А. Материалы к распространению и биологии хищных птиц Черниговщины // Рукоп. деп. в УкрНИИТИ 21.05.1991. № 726-Ук91. 27 с.
- Полуда А.М., Гаврись Г.Г. "Бондаревское болото" — резерват редких и исчезающих птиц общегосударственного значения // Мат-ли конфер. 7-9 квітня 1995 р., м. Ніжин. Київ, 1996. С. 173-176.
- Природно-заповідний фонд Української РСР. Київ: Урожай, 1986. 224 с.

БІОТОПІЧНИЙ РОЗПОДІЛ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ДЕЯКИХ РІДКІСНИХ ВИДІВ СОВ ПОЛІСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА

С.М. Жила, Ю.В. Кузьменко

Поліський природний заповідник, Ніжинський краєзнавчий музей

Дані по рідкісних совах Українського Полісся фрагментарні. Для обліку сов треба використовувати спеціальні методи, які були і залишаються працюєми, хоча з розвитком магнітореєструючої техніки ефективність їх дещо зросла.

Обліки сов проводять двома основними методами: маршрутно-точкових трансект та методом відтворення фонограм. Мета нашої роботи опробувати метод відтворення фонограм для рідкісних видів сов в умовах Українського Полісся. Переваги та недоліки цих методів обговорювались у вітчизняній літературі (див., наприклад: Башта, 1997).

Роботу проводили на території Селезівського лісництва Поліського природного заповідника та прилеглих масивів Сирницького лісництва (Овруцький район Житомирської області). Стационар розташований у межиріччі рік Жолобниця та Зимуха. Ця територія характеризується великою лісистістю — 70 % (бори та субори) та заболоченістю — 20 % (Геоботаничне районування..., 1977).

Матеріал зібраний у 3 декаді березня 1997 р. Загальна протяжність маршрутів склала 36,5 км. Територія стационару добре обстежувалася щорічно, тому маршрути прокладали через відомі в минулі роки гніздові ділянки сов. Особливість методу полягає в тому, що переміщуючись по маршруту і перетинаючи гніздові ділянки сов ми прослуховували їх на протязі 3–5 хв. Фонограми програвали тільки у випадку, коли сови не токували.

Фонограми самців 4 видів сов відтворили 46 разів у 35 точках. Фонограму сичика-горобця (*Glaucidium passerinum*) — 12 разів, бородатої сови (*Strix nebulosa*) — 17, сірої сови (*S. aluco*) — 2, волохатого сича (*Aegolius funereus*) — 15. Порядок відтворення фонограм проводили за рекомендаціями Гольта і Гілза (Holt, Hills, 1987, цит. за: Воронецкий и др., 1990), а саме: прослуховування перед включенням — 1–2 хв., відтворення фонограми — 1 хв., прослуховування і реєстрація відгуків — 1 хв., відтворення — 1 хв., прослуховування — 2 хв. Обліки проводили в безвітряну та безхмарну погоду. Крім нічних обліків ми вели огляд потенційних гніздових територій, виявляли гнізда та контролювали їх протягом сезону.

Нами зареєстровано 4 види сов (табл.), 3 з них — рідкісні, занесені до Червоної книги України.

На магнітофон відповіли тільки 2 види — сичик-горобець та сіра сова. Самець сичика-горобця подав голос одразу після одного програвання фонограми, він кричав сидячи в кроні густої сошни. Покричав 3 хв. і замовк. Крім того, три вечори перед програванням фонограми сич відповідав на імітацію його голосу людиною. Сіра сова (самець) почав кричати після того, як замовкла токуюча неподалік бородата сова. Цей же самець відповідав на фонограму бородатої та сірої сов. Бородата сова та волохатий сич на відомих гніздових ділянках кричали самі. Пеленгування їх та відтворення фонограм в інших відомих у 1996 р.